

Anthony R. BOOTH

Analytic Islamic Philosophy

Londra: Macmillan, 2017. xv, 222 Sayfa.

■ Haris MACIC*

Kitabın başlığı hangi İslam felsefî geleneğinin kastedildiğini açık bir şekilde ortaya koymakla birlikte, Meşşâî felsefenin analitik olarak nitelendirilmesi alışlagelen bir tercih değildir. Buna ilaveten yazar, Önsöz bölümünün ilk satırlarında felsefe çevrelerinde hâlihazırda tedavülde olan ve yaklaşık yüz senedir genel kabul gören analitik felsefe ve kıta Avrupa felsefesi ayırımını temelsiz bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu ayırım, iki gelenek arasında esaslı bir farkın (*substantial distinction*) varlığından ziyade, felsefe yapma tarzına ve birtakım sosyal/ideolojik nedenlere dayanmaktadır. Bu yüzeysel farklılığın ayrıntılarına girmeden yazar, kitaptaki amaçlarının birinin de İslam felsefesinin -B. Russel'in yaptığı gibi- kolay kolay göz ardı edilemeyeceğini ve sanıldığından çok daha fazla "analitik" olarak değerlendirilebileceğini çağdaş "analitik" felsefe mensuplarına göstermek olduğunu belirtmektedir (ss. viii-x).

Bu şekilde yazılmış bir önsözden sonra, okuyucu sabırsız bir şekilde Meşşâî felsefî geleneğinin "analitik" olarak nitelendirilmesinin daha ayrıntılı bir şekilde gerekçelendirmesini beklemektedir. Ancak yazar bu noktadaki tercihini kitabın ortalarına kadar (5. Bölüm'ün başı) geciktirmektedir: "...Klasik İslam felsefesinde benimsenen felsefî metodoloji genelde Aristotelesçi olup ağırlıklı olarak kıyas (*sylogism*) ve abese irca (*reductio ad absurdum*) yöntemlerine dayalıdır ve bu yönüyle çağdaş analitik felsefeyle uyumludur." (s. 97)

Buna uygun olarak, ideal ve evrensel bir dil olarak mantığı öncelediği ve felsefî analizde matematiğin önemi üzerinde durduğu için el-Fârâbî "ilk analitik filozof" addedilmektedir. Başta İbn Sînâ olmak üzere, el-Fârâbî'den sonra gelen Meşşâî filozofların tamamı aynı felsefe yapma tarzını benimsemiş figür-

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı. E-Posta: haris.macic@ikc.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1969-3789>

ler olarak değerlendirilmektedir. Meşşâilerin mecazı (*allegory*) felsefi söylemin bir parçası olarak addetmeleri, onların çağdaş analitik felsefe ile ayrıldıkları en önemli nokta olarak gösterilmektedir.

Sekiz bölüm şeklinde hazırlanan bu kitapta, İslam felsefesi tarihi literatüründe geleneksel olarak dikkate alınan el-Fârâbî-İbn Sînâ-İbn Rüşd eksenine merkeze alınmıştır. Bunun yanında, "İslam ve Akıl" başlığını taşıyan 1. Bölüm'de Booth, bir din olarak İslam'da aklın konumu ve değerini değerlendirdikten sonra, söz konusu coğrafyada felsefenin yaşamasını olanaklı kılan kelâmî mezhep ve fırkaların ortam hazırlayıcı işlevi üstünde durmaktadır. 2. Bölüm Antik Yunan'dan itibaren felsefede kullanılan terimlerin, metodolojilerin, kavram örgülerinin ve felsefi problemlerin devamlılığını öne çıkarmaktadır. 3. Bölüm'de ise yazar –yine mutad olduğu üzere- yeni bir entelektüel ortamda felsefeyi kurucu rolü üstlenen el-Kindî'nin bu bağlamdaki çaba ve başarılarını ortaya koymaktadır. Daha sonra, kitabın ana gövdesini oluşturan 4., 5., 6., ve 7. Bölümler'de sırayla el-Fârâbî, İbn Sînâ, el-Gazzâlî ve İbn Rüşd felsefeleri, her birinde en önemli olarak addedilen meseleler öne çıkarılarak nispeten ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Son olarak, 8. Bölüm modern dönemdeki İslam siyaset düşüncesini de kapsayacak şekilde, İslam siyaset felsefesini konu edinmektedir.

Esasında lisans sonrası İslam felsefesi dersleri için bir ders kitabı formatında hazırlanan bu eserin zorunlu olarak bazı meseleleri dışarıda bırakması doğaldır. Bununla beraber, tarih ve kronolojiyi dikkate almakla birlikte, Booth'un bu kitapta hangi meselelere ve filozoflara yer verileceğini belirleyen özel bir tematik ve gündeme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kitabın en kuşatıcı teması, günümüzde inanç etiği (*ethics of belief*) olarak bilinen düşünce alanını ilgilendiren ve kısacası "Neye inanmalıyız?" (*ought*) sorusuna cevap arayan felsefi sorgulamalardır. Bu alanda çalışan çağdaş fikir adamlarının büyük bir kısmı kanıtçılık (*evidentialism*) olarak bilinen ve özü itibarıyla inancın ancak kesin veya kesine yakın bilimsel ve rasyonel kanıtların üstüne bina edilmesini öngören görüşe sahiptir.

Bu doğrultuda, Booth'a göre genel anlamda İslam düşüncesi söz konusu olduğunda iki farklı görüşün hâkim olduğu tespit edilmektedir. Bir tarafta, "ılımlı kanıtçılık" (*moderate evidentialism*) olarak isimlendirilen ve Mutezile, el-Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün yer aldığı kanat bulunurken, diğer tarafta "ılımlı karşıtlar" (*moderate anti-evidentialists*) olarak isimlendirilen ve başta el-Gazzâlî olmak üzere Eş'arîlerin yer aldığı kanat bulunmaktadır. Kitapta ayrıntılı bir şekilde ele alınmasa da Hanbelî mezhebi mensupları bu bağlamda "kanıtçılık karşıtları" olarak

sınıflandırılmaktadır. Doğal olarak, bu ana tema ile yakından bağlantılı olan ve kitabın başından sonuna kadar tekrar tekrar karşımıza çıkan birçok yan mesele vardır. Bunların en önemlileri peygamberlik, din-felsefe ilişkisi, akıl-vahiy ilişkisi, avam-havâs ilişkisi gibi konulardır.

Kitabın ayırıcı vasıflarından bir diğeri, Müslüman filozofların ele aldığı felsefi problemlerin sâbık düşünce geleneklerindeki görünümelerini takip etmesinin yanı sıra, onların çağdaş Batı felsefesindeki görünümelerini ve aldığı yeni biçimlerini okuyucuya tanıtmasıdır. Bu şekilde İslam felsefesi dar bir zaman çerçevesi içinde tutuklu kalmaktan kurtularak, antik dönemden başlayarak günümüze kadar devam eden insanın felsefi teşebbüslerinin doğal bileşeni haline gelmektedir.

Son olarak, kısmen az önce dile getirilen tematikten kaynaklansa da bu kitabın göze çarpan en önemli eksikliği, zaman zaman İslam felsefesini peygamberliğin ispatı meselesine indirgeme eğilimine sahip olmasıdır. Bunun yanında, merkezi bir öneme sahip olmayan konularda yazar kimi zaman bazı vahim hatalara düşebilmektedir. Örneğin, İslam'daki hilafet kurumunu peygamberliğin hilafeti olarak değil, tanrılığın hilafeti olarak öne sürmesi hayrete düşürücüdür (s. 8). Buna benzer bir şekilde, Edward Said'i Seyyit Kutup'la birlikte Müslüman mütefekkirlerinden biri olarak sayması son derece şaşırtıcıdır.

Kaynakça

Booth, Anthony R. *Analytic Islamic Philosophy*. Londra: Macmillan, 2017.